

Bir Rus'un Gözünden Dağıstan Bölgesinde Yaşayan Tatarların Dini Yaşayışları: Bestujev- Marlinskiy'in 'Molla Nur' Örneği

The Religious Life of Tatars in Dagestan from a Russian Perspective: Bestujev-Marlinskiy's "Molla Nur"

Tuğba GÜNÖR*

Makale Bilgisi

Geliş: 12.01. 2024

Kabul: 13. 06. 2024

Doi:

10.20296/tsadergisi.1418666

Anahtar Sözcükler:

Bestujev- Marlinskiy,
Molla Nur,
İskender Bey,
Kafkasya Tatarları,
Müslümanlık.

ÖZET

Aleksandr Aleksandroviç Bestujev-Marlinskiy (1797-1837), Dekabrist Ayaklanması'nın önde gelen isimlerinden biridir. Ayaklanmanın propaganda ayağını yürütür. Gerek asker kimliği gerekse de edebiyata olan üstün yeteneği onun omuzlarına bu vazifeyi yükler. Başarısız olan ayaklanma neticesinde yazar Kafkasya'ya sürgün edilir. Bu bölgede asker olarak bulunmasının yanı sıra edebiyat çalışmalarını da sürdürür. Bu yıllarda kaleme aldığı eserler ve yarattığı karakterler ile Rus edebiyatında Kafkasya'ya olan ilgiyi artırır. Birçok çağdaşı için esin kaynağı olur. Romantizm akımının son örnekleri olarak değerlendirilen birçok öyküyü kaleme alır. Kafkasya'nın çeşitli yerlerinde bulunan yazar en uzun süre Dağıstan Bölgesinde kalmıştır. Bu süreç içinde yazar, bölgedeki halkın ilk önce dilini aynı zamanda da dinini gözlemleme ve öğrenme fırsatı bulur. Kısa zamanda onlara duyduğu sempati onu, adeta onlardan biri haline getirir. Bestujev-Marlinskiy'in en çok bilinen eserlerinden olan 'Kafkasya Öyküleri' bu döneme aittir. Eser içerisinde o bölgedeki halkın örf, adet, inançlarının ayrıntılı bir şekilde verildiği çeşitli öyküler mevcuttur. Bu öyküler arasında bölgedeki Tatarların inançlarını en net şekilde işlediği eseri 'Molla Nur'dur. Çalışmamızda neredeyse ülkemizde hiç incelenmemiş "Molla Nur" adlı bu eser çerçevesinde, Rusların gerek Türk halkına gerekse de onların inancı olan İslamiyet'e bakış açısı üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak Bir Rus'un gözünden Tatar halkı ve inançlarının nasıl değerlendirildiği, bu değerlendirme sonucunda da farklı bir kültürden gelen yazarın elinde olmadan taraflı bir tavır takındığı kanısına varılmıştır.

Article Information

Submission: 12. 01. 2024

Acceptance: 13. 06. 2024

Doi:

10.20296/tsadergisi.1418666

Key Words:

Bestujev-Marlinskiy,
Molla Nur,
İskender Bey,
Caucasian Tatars,
Islam.

ABSTRACT

Aleksandr Aleksandrovich Bestujev-Marlinskiy (1797-1837) is a prominent figure of the Decembrist Uprising. Following the uprising's failure, Bestujev-Marlinskiy was exiled to the Caucasus. His military background and literary talent combined to fuel his works during his exile. He significantly increased interest in the Caucasus within Russian literature through his writings and the characters he created during this period, inspiring many contemporaries. Bestujev-Marlinskiy wrote numerous stories considered the final examples of the Romanticism movement and spent considerable time in the Dagestan region, where he had the opportunity to observe and learn about the local language and religion. His sympathy for the people of Dagestan quickly grew, and he began to assimilate with them. Among his notable works is "Caucasian Stories," a collection that vividly depicts the customs, traditions, and beliefs of the local people. "Molla Nur," a story within this collection, provides a detailed portrayal of the beliefs of the Tatars. This study focuses on the Russian perspective of both the Tatar people and their Islamic faith as presented in "Molla Nur," a work scarcely studied in our country. The analysis concludes that Bestujev-Marlinskiy, despite coming from a different culture, unintentionally adopted a biased attitude in his evaluation of the Tatar people and their beliefs.

Atf İçin

Günör, T. (2024). Bir Rus'un gözünden Dağıstan bölgesinde yaşayan Tatarların dini yaşayışları: Bestujev- Marlinskiy'in 'Molla Nur' örneği". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 28(2), 425-438. doi: 10.20296/tsadergisi.1418666

* Arş.Gör Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Tekirdağ, tugbakaragozlu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3259-3141>

GİRİŞ

Çalışmamızda ülkemizde daha önce ele alınmamış bir konu olan ünlü Rus yazar Aleksandr Aleksandroviç Bestujev-Marlinskiy'in (1797-1837), *Kafkasya Öyküleri* (Kavkazkiye povesti) derlemesi içinde yer alan *Molla Nur* öyküsü incelenmiştir. Çalışmada yazarın Rusça orijinal metni esas alınmıştır. Eserin temel konusu, Dağıstan bölgesinde yaşayan Tatar halkının inancı olan İslam dini ve inançlarının gelenek, görenek ve sosyal yaşamlarına etkisidir. Etnik köken olarak Rus asıllı olan yazar, farklı bir inanca ve kültüre mensup olarak, farklı hatta kimi zamanda taraflı bir gözle eserini kaleme aldığı çalışma incelendiğinde gözlemlenecektir. Çalışma da yazarın eseri dışında anıları ve günlüklerine başvurulduğu gibi gerek kendi döneminde gerekse de daha sonraki dönemler Rusya'da edebi açıdan üzerine çalışılmış eserler, orijinal dilince okunmuş ve makalede yer verilmiştir.

ALEKSANDROVIÇ BESTUJEV-MARLINSKIY (1797-1837)

Rus edebiyatında romantik akımın ve aynı zamanda Dekabrist Ayaklanması'nın¹ da önemli temsilcilerinden biri olan Aleksandr Aleksandroviç Bestujev-Marlinskiy, kendisi gibi edebiyata aşık bir babanın oğlu olarak, Peterburg camiası içerisinde edebi açıdan adeta kültür merkezi olan bir evde doğar ve büyür. Babası Aleksandr Fedoseyeviç Bestujev (1761-1810) özgürlükçü fikirleriyle tanınan, çağının çok ötesinde bir asilzadedir. O yıllarda aristokratlar arasında pek yaygın olmayan insan eşitliği fikrini savunur. Yaptığı evlilik de bu savunusunun eseridir. Asil bir aileden gelmesine rağmen sıradan bir köylüyle evlenir (Kapadze, 2015: 3-4). Baba Bestujev, tüm çocuklarına özgürlükçü düşüncelerini aşılamaı başarmıştır. Özellikle erkek çocuklarının Dekabrist Ayaklanması'nda ön sıralarda yer alması da bu düşüncelerinin eseridir.

Bestujev-Marlinskiy, Dekabristlerin arasına katılmadan önce denizcilik alanında eğitim alır. Ancak denizcilik eğitimini yarıda bırakıp, eğitimine askeri lisede devam eder ve orduya girer. Bu kararı ile Bestujev'in hayatı değişecektir. Babasından aldığı özgürlüğe ve eşitliğe olan düşkünlüğü, yazarı, halkın sorunlarına sessiz kalamamaya iter. Böylelikle döneminin hatta yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak değerlendirilen Dekabrist Ayaklanması'na gönüllü olarak katılır. Bu gruba katılmasının en önemli nedeni yazarın yakın arkadaşı ve ayaklanmanın ele başı sayılan şair Kondratiy Fedoroviç Rıleyev'dir (1795-1826). Yazar, kaleminin ve söz sanatının güçlü oluşuyla Dekabristlerin propaganda ayağında önemli bir yere sahip olur. Kendisinin de içinden geldiği bu asilzadelerin, sıradan insanların çektiği eziyetlere dur deme çabasına tüm ruhuyla katılır. Ömrünün sonuna kadar da bu gruba katıldığı için asla pişman olmaz. Bestujev-Marlinskiy'in dört erkek kardeşi vardır ve tüm kardeşler babaları gibi askerdir. Kardeşleri; Nikolay (1791-1855), Mihail (1800-1886), Pyotr ve Pavel, Dekabristleri desteklemiş olsa da kardeşler arasında sadece yazar ve ağabeyi Nikolay sürgünle cezalandırılmıştır (Kulyeşov, 1981).

İsyan, çarlık tarafından kanlı bir şekilde bastırılır. Rıleyev başta olmak üzere beş kişi idam cezasına çarptırılır. Diğer suçlular ise tutuklanır ve cezalarına karar verilene kadar zindanlarda tutulur. Bestujev– Marlinskiy ayaklanma bastırıldığında kaçmayı başarır. Ancak bu davranışını onursuz bulur, ailesinden af diler ve kendisi teslim olur. Cezası 15 yıl sürgündür. İlk olarak Yakutsk'a daha sonra da kendi isteğiyle Kafkasya'ya cezasını çekmek için gönderilir. Birçok asilzadeden şanslı şekilde rütbesi düşürülerek er olarak askerlik vazifesi ile cezalandırılır. Bestujev-Marlinskiy'in ömrü 15 yıl sürgün cezasını tamamlamaya yetmez. Yazar 1837 yılında bir çatışmada ölür ancak

¹Dekabrist Ayaklanması (Aralık Ayaklanması-Vostaniye dekabristov 26.12.1825): I. Aleksandr'ın liberalizm düşüncelerinin halkta uyandırdığı hayal kırıklığı, serflik sisteminin olumsuzlukları ve Fransız Devrimi'nin Rusya'ya etkileri birleşince, Rus insanının daha iyi şartlarda yaşamaya hakkı olduğuna inanan genç aristokrat subaylar, Çar II. Nikolay'ı tahtan indirmek için örgütlenir ve gizli bir ayaklanma planlarlar. Ayaklanma girişimi başarısız olsa da doğuştan büyük bir konfor ve unvan sahibi olarak dünyaya gelme şansına sahip bu subayların, hiç tanımadıkları sıradan halk için ayaklanma gerçekleştirmeleri Rusya tarihinin önemli olaylarından biridir. Bu ayaklanmanın ileride Ekim Devrimi'nin ilk kıvılcımını alevlendirdiği gerçeği tartışılmaz. Dekabrist subaylar, 19 yy.'ın 30-40'lı yıllarının yeni nesil devrimcileridir. Fyodorov, V. A. *Dekabristi v vospominaniyah sovremennikov*. İzdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1988, s. 14.

cesedi bulunamaz. Bu durum halk arasında birçok mitin oluşmasına neden olur. Bu mitlerden en dikkat çeken Bestujev-Marlinskiy'in eşkıyalara katıldığı ve Şamil adını aldığı üzerinedir (Kapadze, 2015: 12). Hatta ünlü Müslüman direnişçi Şeyh Şamil'in (1797-1871) yazarın ta kendisi olduğu miti de yaygın bir inanıştır (Topçu, 2016: 159). Her ikisinin doğum tarihinin aynı olması ve fiziksel benzerlik göstermeleri de kanımızca bu miti destekleyen noktalardır.

BESTUJEV-MARLINSKIY'IN EDEBÎ KİMLİĞİNDE MÜSLÜMAN TATARLARIN İZLERİ

Bestujev-Marlinskiy, Kafkasya'da sürgünde iken boş zamanlarında asker kıyafetlerini çıkartıp bölgede yaygın olarak yaşayan Tatarların arasına karışır. Onlar gibi giyinir. Dillerini ve dinlerini öğrenir. Kısa sürede adeta onların içlerinden biri gibi olur (Kapadze, 2015: 12). Bu yıllardaki gözlemlerini de *Kafkasya Öyküleri* (Kavkazkiye povesti) adı altında kaleme aldığı eserlerini bir araya getirerek ölümsüzleştirir. Bestujev-Marlinskiy, Kafkasya sürgününden sonra (1825) toplam otuz eser kaleme alır ve bu eserlerin yarısından fazlası Kafkasya motifleri taşımaktadır (Kanunova, 2007: 49).

Yazar bu öykülerinde, kendi adıyla yazması yasak olduğu için en yaygın olarak 'Marlinskiy' mahlasını kullanır. Kısa sürede Bestujev ismi Marlinskiy ismiyle ayrılmaz bir bütün olarak anılmaya başlanır. Bestujev-Marlinskiy'in bu ismi seçmesi, edebiyat eleştirmenleri tarafından iki farklı şekilde yorumlanır. Araştırmacı A. K. Mihaylovna, Marlinskiy soyadının yazarın Petergof'taki dairesinin karşısında yer alan Marli Gölü'nden aldığını iddia ederken, edebiyat ve tarih profesörü F. G. Safronov ise Marli Gölü'nden değil de o bölgede bulunan Marli Sarayı'ndan esinlendiğini ileri sürer (Duranlı, 2022: 31).

Bestujev-Marlinskiy, bu eserlerinde Kafkasya'nın çetin doğasını, halkının örf, adet ve geleneklerini ayrıntılı bir şekilde kaleme alır. *Kafkasya Öyküleri* başlığı altında toplanan bu öyküler içerisinde *Ammalet Bek* (1832) ve *Molla Nur* (1836) öyküleri 1830 ve 1840'lı yıllarında Rusya'da en çok okunan eserler arasında olmalarıyla ayrı bir yer kazanır. Bu iki öykünün dikkat çeken yönü, kahramanlarındaki orijinallik ve renkliliktir. Bu öyküleri neticesinde Bestujev-Marlinskiy, Rus çağdaşları tarafından 'Rus Walter Scott'u diye anılmaya başlanır (Topçu, 2016:175). Ayrıca *Ammalet Bek*, Kafkasya hakkında ilk uyarlanan opera olarak da edebiyat tarihinde yerini alır (Napso, 1983: 21).

Bestujev-Marlinskiy tarafından Rus edebiyatına kazandırılan bu kahramanlar, o denli ilgi çeker ki sanatçının çağdaşları arasında Kafkasya'ya karşı büyük bir ilgi uyanır. Askerî tarihçi Arnold L. Zisserman (1824–1897), anılarında Kafkasya'ya gidişinin sebebinin şu şekilde açıklar: *Eyalet şehirlerinden birinde yaşıyordum ve Marlinskiy'in eserlerini ilk kez okuduğumda 17 yaşındaydım... Bu okuma bende her şeyi bırakıp vaat edilen topraklara, tehditkâr doğasıyla, savaşçı sakinleriyle, peri gibi güzel kadınlarıyla, şiirsel gökyüzüyle, hep karla kaplı dağları ve sade çekiciliğiyle kaçınılmaz şekilde hayal gücünü coşturan Kafkasya'ya uçma düşüncesi doğurdu...* (Topçu, 2016: 175).

Sovyet edebiyat eleştirmeni G. A. Gukovskiy de Kafkas kültürü üzerine yazma modasının asıl nedenini şu şekilde özetler: *Doğu (oryantalizm) stili, sadece moda değil edebiyatın önde gelen çevreleri için çoğunlukla özgür kahramanlığın sembolü halini almıştır* (Kanunova, 2007: 52). O yıllarda sadece Zisserman değil birçok yazar da Kafkasya'ya akın eder. Rus Edebiyatında Kafkasya'yı anlatan öykücülük moda halini alır. Bu akıma Marlinizm adı verilir. 1830'lu yılların sonunda bu romantik akımı sonlandırıp, Rus Edebiyatında gerçekçiliği getiren Vissarion Grigoryeviç Belinskiy'le (1811-1848) Marlinizm son bulacaktır (Topçu, 2016: 176).

Bestujev-Marlinskiy, sürgün yıllarında Kafkasya'ya âşık olur. Rus hükümetinin bu insanlardan habersiz oluşuna şaşır. Öykülerindeki eleştirileriyle de bu fikrini açıkça ortaya koyar. Peterburg gibi büyük ve eğlencenin merkezi olan bir şehirde doğup büyüyen biri için sıkıcı da olsa mistik bir havası olan bu bölge çok çekici gelir. Yazar, anılarında bu bölge için *Kafkasya'ya barışı verin ve Fırat Nehri'nde cenneti aramayın, Cennet burada, o burada*, diye yazar (Napso, 1983: 19). Bestujev-Marlinskiy'in bu sözü Müslüman Tatarlar arasında ne denli mutlu olduğunun da göstergesidir. Cennet onun için kendi doğduğu, büyüdüğü ve inandığı dinden çok uzaklardadır.

Yukarıda da vurguladığımız gibi, Bestujev-Marlinskiy'in, Kuzey halklarının siyasi ve dini (İslam) lideri Şeyh Şamil olduğu söylentisinin çıkış noktalarından biri de budur. İçlerinde yaşadığı Tatar topluluğunun ölümünden sonra sanatçıyı bu şekilde adlandırması, yazarın da aslında İslam dinine gerçek anlamda sempati duyduğunun bir göstergesidir.

'MOLLA NUR' ADLI UZUN ÖYKÜDE DIN ALGISI

Bestujev-Marlinskiy, şehir yaşamının sakinliğinden sıkılsa da büyük bir keyifle Tatarlarla beraber yaşamaya çalışır. Tatarlara karşı duyduğu sempati *Ammalat Bek* ve *Molla Nur* adlı öykülerine esin kaynağı olacak olan kişilerle tanışınca daha da perçinleşir. Yukarıda da vurguladığımız gibi yazarın en bilinen bu iki öyküsünün kahramanlarının gerçek kişiler olduğu iddiası, edebiyat eleştirmenleri tarafından herhangi bir kayıtlarının bulunamaması açısından sadece yazarın kurgusu olarak değerlendirilse (Topçu, 2016: 174) de yazarın iddiası bu yöndedir. Özellikle Şah Dağı'nda adamlarıyla eşkiya olmuş Molla Nur'la da bizzat tanıştığını ve aralarında geçen sohbeti birebir öyküsünde bizzat kaleme alır (Kpadze, 2015:12).

Bestujev-Marlinskiy, *Molla Nur* adlı uzun öyküsünü tasarlarken büyük bir titizlik gösterir. Eserde Müslüman Tatarları, inanışlarını tam olarak yaşamadıkları açısından eleştirse de gerçek anlamda inanan Tatarların özlerinde iyi bir millet olduğunu İskender Bey aracılığıyla dile getirir. Yazarın sadece *Molla Nur* öyküsünde değil Kafkasya temalı bütün eserlerinde İslam dinine duyduğu hayranlık ve İslam dini hakkında bilgili hali gözden kaçmayacak şekilde ön plandadır. Bu öykülerdeki sempatisini *Molla Nur*'da daha farklı bir açıdan görürüz. Yazarın eleştirdiği İslam inancının kendisi değil İslam inancını kötüye kullanan kişilerdir. Zira eserde gerek Kuran-ı Kerim'den gerekse de Hz. Muhammed'in hadislerinden verdiği örneklerle insanları eleştirmesi bu savımızın en güzel örneğidir.

Bestujev-Marlinskiy'in İslam inancına saygı duyduğu kadar Müslüman olmaya gönüllü olduğu, bu konuda teşvik edildiği araştırmacılar tarafından belirtilir. Yazarın kardeşlerine Molla Nur'u bitirdikten sonra yazdığı mektup bu konuda dikkat çekicidir. *Siz benden ne pahasına olursa olsun Müslüman olmamı istiyorsunuz, ben ise sizi mutlu etmek için "Molla-Nur" adı altında bir doğu öyküsü yazdım. (...) Bu tablo (...) aslından kopyalandı, çünkü benim yarattığım kişilerin prototipleri ve olaylar gerçeğe uygundur. (...) Bu benim bir çırpıda ve düzeltme yapmadan (...) günlüğümdeki materyallere göre yazılmış ilk eserimdir"* (Kpadze, 2015: 56).

Yazar eserinde orijinal kişilerden esinlendiğini bir kere daha bu şekilde dile getirir. Hatta öyküsünün başlığının altına *Yaşandı* (Bıl) diye özel bir not atması da ısrarının göstergesidir. *Molla Nur* ilk olarak 1836 yılında *Biblioteka Dlya Çteniya* dergisinde *Kavkazskiye oçerki* serisi içerisinde yayımlanır. Öykü başından sonuna Dağıstan bölgesinde Derbent ilinde yaşayan Müslüman Tatarları her açıdan ele alması ve Rus topraklarında yaşatmayı başardıkları İslami öğeleri vurgulaması açısından cevherdir. Eserde bölgede yaşayan Tatarların inanç açısından hem olumlu hem de olumsuz birçok özelliğinden söz edilir. Yazar, öyküsünün daha ilk sayfasına hem eserinin adında yer alan hem de İslam dünyası için önemli bir unvan olan Molla kelimesinin anlamını dipnotta açıklayarak başlar. *Molla sadece din adamı değil okumuş, alim de demektir. Nur ise ışık anlamındadır ve Müslüman isimlerinde çok sık bu isimle karşılaşılır. Örneğin; Derya- Nur: Işık denizi, İran şahının en kıymetli elmasının ismi. Nurcan; Ruhun ışığı, Nureddin; İnanç ışığı, Nurmahal; Mekân ışığı...* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 185)

Arapça kökenli olan molla kelimesinin Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde anlam karşılığına baktığımızda yazarın notlarından biraz farklı daha dini boyut taşıyan bir unvanla karşılaşıyoruz. "Büyük kadı, Medrese öğrencisi, Büyük bilgin ve dini yönü ağır basan kişi" sözlük karşılığıdır (TDK, Türkçe Sözlük). Görüldüğü gibi bütün anlamları Türkçede din ile bağlantılıdır. Nur kelimesi ise "ışık, ilahi bir güç tarafından gönderildiğine inanılan parlaklık" olarak yazarın notuyla bire bir benzerlik gösterir.

Eser akşam ezanıyla başlar. Müezzın minareye çıkar ve ezan okur. Müslümanlar için önemli olan bu an tüm ayrıntısıyla anlatılır: *İmam, döne döne kubbeye çıkıp, elini kulağına götürmüştü: 'Uyanın inanalar, kalkın namaz uykudan daha iyidir* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 186). Ezanın ardından İslam'ın beş şartından biri olan namaz kılınmaya başlanır. Bölgenin yaşlılarından biri

seccadesini açar ve namazını kılar. Selam verip namazını bitirdikten sonra ellerini göğe kaldırır ve *Bismillahirrahmanirrahim, Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 186) diye dua etmeye başlar. Cemaatte yaşlı bilgenin ardından hep beraber âmin diyerek duasına eşlik eder. Yaşlı bilge tüm ruhuyla beş haftadır toprağa bir damla su düşmediği için Allah'a kendilerine merhamet göstermesi için yalvarmaktadır. Kuzey Dağıstan bölgesinde çok büyük bir kuraklık hakimdir. Tarlalar kurumaya, hayvanlar susuzluktan etkilenmeye başlamıştır. *Müslümanlar camilerde dualar ettiler; Yağmur yağmadı! Allah dualarını daha iyi duyar ümidiyle açık alana çıkmaya karar verdiler. Tek bir yağmur damlası yine yok!* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 190).

Bu cümleler bölge halkının inançlarına sığınışının en güzel örneklerindedir. Yazar, bu durumu Müslüman Tatarların İslam inancından önce inandıkları Pagan inancından miras kalan ritüellerle beraber işlemesi de Tatarların hem kültürüne hem de inançlarına ne denli hâkim olduğunun göstergesidir (Dudaryev, 2012: 57-58).

Cemaat toplu dualarına cevap alamayınca Allah'a daha yakın olduğunu düşündükleri Şah Dağı'nın zirvesinden seslerini duyurmaya karar verir. İçlerinden gerçek anlamda ahlaklı ve sağlam inançlara sahip birini seçip Şah Dağı'nın zirvesinden bir avuç kar getirmesine ve bu karı alırken de Allah'tan yağmur yağdırması için dua etmesine karar verirler. Giden kişi dağın zirvesinden getirdiği, kendi ruhu gibi temiz karı, Samur Nehri'nin suyuna karıştırarak ve Allah'ın bu gerçek inançlı adamın hem yüreğine hem de elindeki karın saflığına hürmeten yağmur yağdıracağına inanırlar. Bu ritüeli de eski Pagan inancı gelenekleriyle birleştirerek uygularlar.

Derbent halkı içlerinden seçtikleri temiz ahlaklı İskender Bey'i, Şah Dağı'nın zirvesine yollamadan önce bir tören düzenler. Erkek çocuklar caminin etrafında mendillerini açıp dilenmeye başlar, başka bir köşede bir erkek çocuğu eskiden su ve yağmur Tanrı'sı olarak değerlendirilen Gyudul'a benzetmek için çiçeklerle süslenir ve hep bir ağızdan alkış yaparak, halay çekmeye başlarlar. Gyudul'un onuruna şarkı söylerler:

Gyudul, Gyudul, hoş geldi!

Ardından yağış geldi!

Güzel kız ayağa kalksana!

Çömçeni doldursana! (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 190).

Bu gelenek genel olarak Balkan Slavlarında da yaygın olarak görülen bir yağmur duasıdır. Balkan Slavları dışında Hintlilerde de görülmesi fiziki olarak daha da dikkat çekicidir (Dudaryev, 2012: 57-58).

Batıl inançlardan sonra bu ritüellerin düzenlendiği şehrin en önemli toplanma yeri olan Derbent Merkez Cami'den de ayrıntılı bir şekilde söz edilerek İslam inancı ve mimarisi hakkında bilgi verilir. Eskiden kilise olarak kullanılan bu yer, İslam mimarisinden çok uzaktır. Caminin kapısı doğuya bakmaktadır. Oysa İslam inancı gereği camilerin kapısının kuzey doğuya bakması gerekir çünkü Müslümanlar namaz kılarken yüzlerini kible yönü olan güney batıya çevirir, bu nedenle kapı kiblenin karşısında yer almalıdır. Ancak Derbent Cami'si kiliseden camiye dönüştürüldüğü için bu mimari yapıya uygun değildir. Yazarın bu durumu öyküsünde de açıkça dile getirir. Bestujev-Marlinskiy, cami tasvirlerini tamamladıktan sonra Rus hükümetini inançlarına sahip çıkmamakla suçlar ve en mahrem yeri olan kilisenin bile ellerinden alınmasına müsaade ettikleri için eleştirir. Bestujev-Marlinskiy, caminin mimari yapısının dışında ruhani büyüüne eserinde daha çok yer verir. *Ayakkabıları çıkar, kötü düşüncelerinden arın! Allah'ın evine sokaklarınızın ve düşüncelerinizin kirini taşımayın, Başınızı secdeye kapayın, kalplerinizi göğe kaldırın... Tespihinizi çekerken kadınları değil günahlarınızı sayın. 'La ilahe illallah, Muhammeden resurullah' (...) 'Allah birdir ve Muhammed onun peygamberidir'* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 191-192).

Görüldüğü gibi İslam inancına uygun olarak camilere nasıl girilmesi gerektiği yazar tarafından açıklanır. Ayakkabılar çıkartılmalı, temiz kıyafetler giyilmelidir ki cami kirlenmesin, gelen cemaat rahatsız olmasın. Kıyafetlerimizdeki kir kadar insanın zihnindeki, yüreğindeki kir de camilere girerken arındırılmalıdır. Bu şekilde kulların Allah'la olan bağları daha da güçlenecektir. Yazar bu bağı şu şekilde aktarır: *Cami içerisinde inananlar sessizce dualarını mırıldanıyor. Sonsuz bir*

teslimiyet içinde dizleri üzerinde yere yatarak secdeye kapanıyorlar. Ne bir ses ne bir bakış onların dikkatini dağıtmıyor (Bestujev-Marlinskiy, 1995, s. 191-192).

Bu huşu içerisindeki tasvirleri, sert bir çizgiyle olumsuz tasvirler devam ettirir. Yazar sadece Müslümanlara değil her inanca mensup kişilerde olabileceği gibi inananların her ne kadar sadık bir şekilde ibadetlerini yerine getirmelerine rağmen tam anlamıyla inancın özünü kavrayamadıklarını da öyküsünde açık bir şekilde çeşitli örnekler üzerinden aktarır.

Allah'a secde etmeyi tamamlayan Müslümanların, caminin içinden avlusuna çıktıklarında inancın yerini insani zaafırlara bıraktığı görülür. Siyasi çıkarlar bir anda tüm bu teslimiyet havasını kirletir. Bestujev-Marlinskiy bu durumu sert bir şekilde kaleme alır. Yazar caminin avlusunu, Dağıstanlı Müslümanların gizlice toplanıp reislerine karşı gizli antlaşmalar yapmak için örgütlenme yeri olarak adlandırır. Hatta daha da sertleşerek kutsal bir yerin gölgesinde gizlenerek art niyetlerini onunla aklamaya çalışmalarını da eleştirir.

Yazar uzun yıllar beraber yaşadığı bu Müslüman topluluğunu aslında sadece caminin avlusunda değil genel olarak her yerde olduklarından farklı gözüktükleri bir yaşam sürdükleri için eleştirir. İnançlarının gereği olan tüm ritüelleri toplu halde ve gösteriş yaparak yerine getirdiklerini ancak içlerinde İslam dininin telkin ettiği ahlaki açıdan güzellikten uzak kaldıklarını düşünür. Bu durumu sadece öyküsünde değil annesine yazdığı bir mektubunda da dile getirir: *Halk dindar ancak ahlaki açıdan diğerlerinden farklı değil* (Duranlı, 2022: 34).

Müslüman halkın cemaat içerisinde erdemli bir tavır takındığını ancak kapalı kapılar ardında gerek inançlarının yasakladığı gerekse de ahlaki açıdan uygun olmayan birçok davranışın gerçekleştiğini örnekler vererek açıklar. Oruç tutulması gereken zamanlarda halkın evlerinde gizlice oruçlarını bozduklarını, haram olarak değerlendirilen içkiyi içtiklerini ancak dışarıda insanlar içerisinde oruç tutuyormuş gibi davrandıklarını ileri sürer. *Müslüman halısının üzerinde en ahlaksız Avrupalıyı bile alt eder. Ancak evinin dışında saygın ve haysiyetine düşkündür, edepli davranır, kötü bir söz söylemez. Meydanda gerçek kişiliğini göstereceğinize göğsüne hançer saplayın daha iyi. Avrupa pazarlarının aksine Müslüman pazarları şehrin en ahlaklı yeridir. Evlerin en ahlaklı yeri ise sokağa bakan yerleridir. Bu bir sır değil!* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 194).

Müslümanlara sempati duyduğu aşikâr olmasına rağmen yazarın bu cümleleri gerçek anlamda dikkat çekicidir. Özüne bakıldığında yazar, sadece Müslümanlar için değil hem kendisi gibi Hristiyan hem de başka dinlere mensup herkes için iç güdüsel olarak riyakarlığa teslim olmuşluğu eleştirir.

Yazar, öyküsünde Müslümanların inançlarıyla alakalı geleneklerini de okuruna özenle aktarır. En büyük övgüyü de Müslümanların ölümlerinin hayrına yaptırdığı çeşmelere yapar. Hayır için yapılan bu çeşmeler, iklim olarak sıcak ve fiziki olarak dağlık bir bölge olan Dağıstan için merkezden uzak yollarda büyük bir nimet olarak görülür. Müslümanların ölümlerinin ardından veya mal varlıklarının sadakası olarak okullara veya bu tarz suyun zor bulunduğu bölgelerde çeşmeler yaptırma geleneği olduğunu belirten yazar, bu çeşmelerin mimari yapısına da değinir. Üzerinde Kuran'dan ayetler bulunan, bu ayetlerin altında yaptıran kişinin adı ve 'hayrına' yazan çeşme isimlerinden de söz eder. Yazar bu çeşmeleri insanlık adına ölümlerinin ardından mum yakan, yemek dağıtan Hristiyan geleneklerinden daha kıymetli görür. Hatta yazar, öyküsünde bu çeşmeleri yaptıran kişilere adeta bir Müslüman gibi hayır duası eder: *Ey iyi insan, toprağın bol, ruhun şad olsun! Bu hayrınla hem yakınlarına hem de Allah'a borcunu ödemiş oldun!*" (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 204).

Ölümlerinin ardından hayrat çeşmeler yapan Müslümanların geleneklerinden biri de mezarlıklarıdır. Yazar Tatarların ölümlerinin ardından diktiği görkemli mezar taşlarının inançlarıyla hiç bağdaşmadığını Hz. Muhammed'in bir hadisini örnek göstererek eleştirir. Yazarın eserinde bizzat not aldığı bu kısım çok dikkat çekicidir. Bestujev-Marlinskiy, Kuran-ı Kerim'e de ne denli hâkim olduğunu bu kısımda gözler önüne serer ve İslam'a göre ölen kişilerin başına süslü mezar taşlarının dikilmesine izin verilmediğini, Hz. Muhammed'in şu hadisi şerifiyle açıklar: *Bedenin toprak (kül) oldu, toprağın ismi olmaz. Allah sizleri isimlerinizle değil amellerinizle yargılayacaktır* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 199). Bu hadisi şeriften sonra da Hz. Muhammed'in felsefi olarak ne denli yüce bir bakış açısı olduğuna değinen yazar, mezar taşlarındaki bu gösterişi şeytanın en sevdiği günah

sayılan kibirle eş tutar. Bu açıdan mezar taşlarındaki gösteriş yönünden Hristiyanların da Müslümanlarla yarışacak düzeyde olduğunu söylemekten de geri kalmaz (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 199).

Bestujev-Marlinskiy, büyük çoğunluğu Şii mezhebine bağlı olan bölge Müslümanları için büyük bir öneme sahip olan Muharrem Ayının 10'uncu gününden de söz eder. Hz. Hüseyin ve ailesinin katledilişinin yasının tutulduğu ve her yıl büyük merasimlerle anılan bu anma ritüeli çok önemlidir. Anma gününde Tebriz veya İsfahan'dan birçok molla ve hoca gelerek Kur'anı Kerim'i çevirir ve yorumlar (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 250-251). Bu tarihte Müslümanlar Hz. Hüseyin'in anısına aşure kaynatıp, dağıtır. Oruçlar tutulur ve acıları yad edilir. Hatıl adını verdikleri Aşure Günü, o denli önemli bir gelenektir ki insanlar neredeyse bütün yıl bu anı beklerler.

Öyküde Tatar Müslümanların giyim kuşamları hakkında da bilgi verilir. Müslüman kadınlar, gözleri dahil olmak üzere her yerlerini kapatan bol kıyafetlerle dolaşır. Tepeden turnağa kapalı olan bu kadınları yazar, Kur'an'dan örnek vererek açıklar: *Bir erkeğin kadının yüzüne bakması doğru değildir. Bakışlar günahın tohumudur* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 207). İşte bu günah tohumlarını önlemek için Dağıstan bölgesinde yaşayan Tatarları kadınlarının her yerini kapattırır. Kız çocukları da bu gruba dahildir tek farkı on bir yaşına gelene kadar yüzlerinin açık bırakılmasına izin verilmesidir. Daha sonra mutlaka peçe takmaları gerekir.

Erkekler ise bol kıyafetlerle dolaşmaktadır. Hristiyanların giydiği dar kıyafetleri şeytanın işi olarak değerlendirirler. Öykünün öne çıkan isimlerinden ve İskender Bey'in Şah Dağı seyahatinde yol arkadaşı olan Hacı Yusuf, bu durumu açıkça dile getirir. Rusların giysilerini örnek gösterir ve bu dar kıyafetleri *gâvur kıyafetleri* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 256) diye adlandırır. Tatar erkekleri arasında en önemli aksesuar ise sakaldır. Sakal hem makamın hem de bilgeliğin sembolüdür. Tatar Müslümanları arasında uzun sakallılar en makbul görülen kişilerdir. Öyküde yazar, Tatar Müslümanlarının sakalı kutsal gördüğünü, ne kadar uzun sakalın varsa o denli akıllı olduklarını düşündüklerini de ironik bir şekilde eleştirir. *Tatarın aklını arşınla¹ veya İngiliz fitiyle² ölçebilirsiniz* (Bestujev-Marlinskiy, 1995:192). Sakal boyu orta olanlar ise çok itaatkâr kişiler olarak değerlendirilir. Onların en büyük arzusu uzun sakallıların arasına katılabilmektir. Yazar eserinde sakalı yeni çıkan kişilerin ise vasıfsız görüldüğünü söyler ve ironik bir şekilde ağızlarının sadece esnemek için kullandıklarını ileri sürer. Sakalsızlar (Tüysüzler) ise on ve on yedi yaş arasındaki gençlerdir. Bunlar hiyerarşinin en altındadır (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 192-193). Yazar kendi özel notunda da Tatar Müslümanları ve Osmanlı Müslümanlarının sakal konusunda farklı düşündüklerini de not alır.

Öyküde Tatar Müslümanlarının inançlarını dile getirirken en çok eleştirdiği konu evlilik gelenekleridir. Yazar, Kur'anı Kerim'in insanlara erken evlenmeleri gerektiğini emrettiğini söyler (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 209). Bölgede kadın ve erkeklerin birbirlerini görmeden evlenme geleneği olduğunu ancak bu müessesenin gönüllü çöpçatan teyzeler aracılığıyla yürütüldüğünü belirtir (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 210). Bu büyük bir sahtekarlıktır. Bu çöpçatan kadınlar erkeklerle kadınları gizli olarak göstererek Tanrı'nın buyruğuna karşı çıkmalarına rağmen, gelenek adı altında riyakarca bir iş yapmaktadırlar (İbragimova, 2012: 265). Bu durum yazar tarafından üzerine basa basa bilerek verilir. İskender Bey, teyzesinin evinde saklanır ve Kışkene'yi başında örtüsü yokken görür. Bu İslami kuralların çok dışındadır. Ancak yazar üzerine basa basa bunun kurgu değil de olağan bir şey olduğunu iddia eder.

Evlenme merasimi ise çok sadedir. Erkekler evlenmek istedikleri kızları büyüklerinden isterler ve olumlu bir cevap alırlarsa kız için bedel biçilen çeyiz parasını öder ve düğün hazırlıkları başlar. Kızın çeyizi müzik eşliğinde damadın evine götürülür. Bu sırada gelin hamama sokulur iyice yıkandıktan sonra damadın evine gönderilir. Nikah damadın evinde bölgenin imamı tarafından kıyılır (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 210-211).

¹ Osmanlı dönemi ölçü birimi. 1 Arşın: 68 cm.

² İngiliz ölçü biri mi. 1 Fit: 30,48 cm.

Öyküde ilgi çekici bir bilgi de Müslümanların inançları gereği var olduğuna inanılan dört kadınla evlenme hakkından da söz edilmesidir. İslam inancı gereği bir erkek aynı anda dört kadınla evlenebilir. Özünde İslami kurallar gereği çok özel şartlar altında dört kadınla evlenmeye izin verilmesine rağmen inanlar tarafından bu izin suistimal edilmiş ve keyfi bir uygulamaya dönmüştür. Yazar bu durumu ironik bir şekilde şu cümlelerle eleştirir: *Bir Müslüman evinin her köşesini canlı kadın heykelleriyle süsleyebilir, tıpkı bizim sokak tüccarlarından parasını ödeyerek aldığımız çakmak taşından Diana¹ ve Psyche'nin² heykelleri gibi* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 250).

Evlilik hakkında verilen bilgilerden biri de Müslümanlıkta Sünniler arasında yaygın olmasa bile Şii mezhebinde yaygın bir şekilde uygulanan Muta Nikâhıdır. Muta nikâhı (metegi veya mutii) bir erkekle kadının ücret karşılığı belirli bir süre evli kalmalarına imkân sağlayan, zinayı engellemek için kurulmuş bir tür imam nikâhıdır. Eski dönemlerde ailesinden uzak farklı şehirlerde yaşamak zorunda kalan erkekler seve seve bu imkândan yararlanmıştı (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 254).

Evlilik geleneğiyle ilgili dikkat çeken bir başka konu da gözlerine kadar kapalı olmak zorunda olan kadınların erkekler tarafından nasıl beğenilip, evlendiğidir. Bestujev-Marlinskiy bu sorunsala da eserinde yer verir. İskender Bey ve âşık olduğu Kığkene tesadüf üzere gözlerden uzak bir yerde genç kızın peçesi açıkken yüzünü yıkarken karşılaşmışlardır. Kığkene büyük bir panik yaşar. Çünkü hem inançları gereği hem de kültürlerinde yüzünü bir erkeğin görmesi büyük günah ve uygunsuz bir durumdur. İslam inancına göre erkek ve kadın evli olmadıkları takdirde birbirine namahremdir. Bu nedenle kadının yüzünü erkeğin görmesi uygun değildir. Ancak İskender Bey Kığkene'nin yüzünü görmüş, görür görmez de âşık olmuştur. O an İskender Bey'in ilk aklına gelen bu tesadüfü karşılaşmayı birinin görüp görmediğidir. Eğer biri gördüyse bu kızın başının belaya girmesi demek olur. Tesadüfi de olsa yüzünü bir erkeğe göstermesi İslam kuralları gereği suç sayılır.

Kadının Müslüman halk arasında değerinin olmadığı yazar tarafından açıkça iddia edilir. Kadın evlendikten sonra adeta eşlerinin kölesi gibidir (İbragimova, 2012: 266). Eserde de başından sonuna kadar her fırsatta değinildiği gibi kadınlar evden tek başına çıkamaz, erkeklerin bulunduğu ortama giremez. Kadın dışında eve misafir alamaz. Söz hakları yoktur. Çeyiz parası karşılığında, kendilerine sormadan sadece büyüklerinin sözleri aracılığıyla evlendirilirler. Öyküde bu açıdan farklı bakan tek kişi vardır o da Eşkıya Molla Nur'dur. Molla Nur karısına değer verir. Kadın, kocasının çetesi üzerinde söz sahibidir. Erkeklerin arasında elinde silah dağda yaşamakta, hatta eşi yokken eşkıyaların liderliğini yapmaktadır.

Bestujev-Marlinskiy'in öyküsünde sık sık dile getirdiği başka bir durum ise Tatar Müslümanların mahrem yaşamlarına çok önem verdiğidir. Halk, inançları gereği kadınlarını gözlerden uzak tuttuğu gibi hanelerini de uzak tutmaktadır. Özellikle evli çiftlerin evlerine başka birilerinin girmesi uygun görülmez. Bu nedenle evlerde misafir ağırlamak için hanelerinin dışında özel bölmeleri vardır. Eserde bu bölmeler şu şekilde anlatılır: *Eğer evli birinin evine giderseniz kapıyı evin erkeği açar. Kim o? diye sorulur ve kapı dışarıdan gelen kişinin hem evin içini hem de evin kadını görmemesi için kapı yarım açılır.* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 213-214).

Eserde İslam inancı hakkında dikkat çeken bir başka özellik ise 'Molla Nur'un kahramanlarının karakterleridir. Gerçek bir inanana yakışan güzel ahlaka sahip kişiler ve sahip olmayan kişiler net bir şekilde çizilir. Dikkat çekici kısım ise kötü olan kişilerin bölgede çok aşırı derece de saygınlığa sahip dindar kişiler, ahlaki açıdan erdem sahibi kişilerin ise sıradan Müslümanlar olmasıdır.

Öykünün baş kahramanı İskender Bey ahlaki açıdan en iyi tasvir edilen, Tanrı inancı güçlü kişilerden biridir. Hiçbir zaman inançlarından söz ederek övünmez. O, tertemiz bir insan ve gerçek bir mümindir. *Toplayacağı kar kadar saf ve bu karı eritecek güneş ışığı kadar berrak* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 196) bir genç aramaya koyulan Derbent halkının aklına gelişi de bu nedendir. İskender Bey, dürüst oluşunun dışında bölgeye ün salmış bir eşkıyanın karşısında eğilmeden

¹ Yunan mitolojisinde kadınlık, doğurganlık tanrısı.

² Yunan mitolojisinde güzel ve ölümlü kız.

bükülmeden duracak kadar da cesurdur. Molla Nur'la dövüşürken, rakibinin dengesini kaybedip, yere düşmesi üzerine canını hiçe sayarak onun hayatını kurtarır. Kahramanın hayatını kurtardığı kişinin onu öldürmek istemesi de fedakarlığının kıymetini daha da arttırır.

İskender Bey'in aksine öyküde iki önemli isim daha mevcuttur ki bu insanlar bir Müslümana yakışmayacak derecede kötü ve günahkardır. Bu kişilerden ilki Hz. Muhammed'in soyundan gelen Mir Hacı Fethali İsmailoğludur. Hacı Fethali, Peygamber soyundan geldiği için övünen, diğer insanlara üstün bakan biridir. Kibri bakışlarından, her kelimesinden akmaktadır. Hacı Fethali başlarına gelen kuraklığı bile kendi ailesi dışındaki Tatar Müslümanların işlediği günahlara bağlar. Onların Ramazan ayında oruç tutmadıklarını, köşede bucakta gizlice yediklerini, İslam inancında haram içecekleri içtiklerini, yalan söylediklerini, birçok yasağı gizli kapılar ardından yaptıklarını iddia ederek suçlar (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 193-194). Ancak bu suçlamalar sırasında en dikkat çeken şey peygamber soyundan gelen bu adamın damarlarında akan kutsal kanla övünmesidir. Kendi ailesinin dışındakileri bu nedenle aşağılama hakkını kendisinde görür. Ancak yazarında belirttiği gibi Hacı Fethali'nin atladığı bir nokta vardır ki İslam inancında oruç tutmamak, içki içmekten daha büyük bir günah vardır ki o, kibirdir.

Hacı Fethali, kibirlenmekte olduğu kadar hatiplikte de çok başarılıdır. İnsanları galeyana getirme gücü vardır. Ancak herkes onun özünde iyi bir insan olmadığının farkındadır. Onu ardından kişiliğiyle ilgili şunları söyler: *Şeytandan daha kurnazdır! Yılanı deliğinden çıkarır! Canavardan daha akıllıdır! Seni kandırır, bir de üstüne kendisine minnet duydurur* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 198).

Gerçekten de Hacı Fethali tehlikeli bir adamdır. Yeğenine talip olan ve reddettiği İskender Bey'i, Şah Dağı'na gitmeye ikna etmek için eğer yağmur yağarsa yeğenim senindir diye ikna eder. Ancak yağmur yağdığında kararından vazgeçer. Her yerde yengesinin kızını İskender Bey'e vermek istemediği yalanını yayar. Peygamber soyundan gelen bu adam hem ismine hem de inançlarına uymayan bir harekette bulunur. Onu bunu yapmaya ikna eden başka bir önemli isim Molla Sadek'tir. Molla Sadek, 45 yaşında kurnaz ancak çevresi tarafından sevilen sayılan, Müslümanlığıyla övünen gerçek bir inanan olduğunu sürekli dile getiren iki yüzlü biridir. Molla Sadek, Peygamber soyundan gelen Hacı Fethali'nin yeğeniyle kendi yeğenini evlendirerek siyasi ve maddi güç elde etmek arzusundadır. Bu nedenle Hacı Fethali'nin kanına girer. Onu ikna etmek için ise yine inançlarını kullanır. Bu evlilik sözünden dönerse üç günahından kurtulacağını söyler (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 252-253). Bu plan, dinin insanların kendi çıkarı için nasıl kullanıldığının en güzel örneğidir.

Öyküde Molla Sadek cezasını bulur. Molla Sadek, İskender Bey'in âşık olduğu Kiçkene'yle evlenmesini engelleyen kurnaz planını uygulamaya geçirdikten sonra evine dönerken bir dilenciyle karşılaşır. Dilenci açtır, masası yemeklerle dolu olan ve o sırada cebinden çıkardığı paraları sayan Molla Sadek'ten Allah'ın sadaka verin emrini hatırlatarak, sadaka ister. Ancak Sadek sadaka vermediği gibi önündeki yemeklerden de ikram etmez. Dilenciye Eşkuya Molla Nur tarafından soyulduğu beş kuruş parası olmadığı yalanını uydurur. Hatta daha da ileri gider ve Molla Nur'a beddua ederse ona para verebileceğini söyler. Ancak dilenci Molla Nur'u tanımam ama ağabeyime çok iyiliği dokundu diye beddua etmek istemez (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 266-267). Molla Sadek karnını doyurduktan sonra kendisine bir rehber bularak yola koyulur. Tenge Nehri'ni iyi bilen bir değirmenci ona rehberlik etmeyi kabul eder. Tenge Nehri'nin ortasında değirmenci parasını ister. Ancak Sadek kıyıya on adım kalmasına güvenerek değirmenciye para vermek istemez. İşte o anda her şey bir anda değişir. Molla Sadek'in karşısına çıkan dilenci de değirmenci de Molla Nur'dur (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 271-275). Müslümanlığıyla övünüp duran Molla Sadek bir anda dilencinin Molla Nur olduğunu anlamamış, ona dediklerini Allah'ı şahit koşarak inkâr etmeye başlamıştır. *Allah belamı versin demedim ben! Ruhumu Azrail değil de şeytan alsın. Dediysen abdest alacak su, pipomu yakacak ateş bulamayım!* (Bestujev-Marlinskiy, 1995: 275). Bestujev-Marlinskiy'nin, Molla Sadek'le insanların inançlarını etiket olarak kullandıklarını da eleştirdiği görülür.

SONUÇ

Edebiyat eleştirmenleri tarafından romantik tarihçiliğin iyi örneklerinden biri olarak adlandırılan ‘Molla Nur’, iyilerin kazanması, kötülerin kaybetmesi, Sadek’in ve İskender Bey’in karşısına Molla Nur’un çıkması vb. olay akışından dolayı romantizmin en belirgin özelliklerini taşımaktadır. Yazarın iddia ettiği gibi gerçek kişilerden ve olaylardan esinlenilmesi de tarih yazarlığının güzel örneklerindedir. Bu öyküsünün bir diğer dikkat çeken yönü ise kahramanlarının zarif ve metaforik diyaloglarında, peyzaj tasvirlerinde Walter Scott’un etkisinin hissedilmesidir (Topçu, 2016: 159). Ancak eser tüm bu özelliklerinin yanı sıra dönem Rus edebiyatı için yeniliklerle doludur. Eserde bölge halkının inançları, inançları doğrultusunda yaşamları, inançlarıyla çatışmaları, İslam inancının geleneksel yapısı net bir şekilde gözler önüne serilir.

Bestujev-Marlinskiy, ‘Kafkasya Öyküleri’ içerisinde Müslüman bölge halkının yaşamını ve inançlarını en net şekilde ‘Molla Nur’ adlı öyküsünde kaleme alır. Bu eser kadar ses getiren diğer öyküsü *Ammalat Bek*’te bölgedeki beylerin yaşamını anlatırken, *Molla Nur*’da sıradan halkın yaşamını resmeder. Bu nedenle daha yalın bir şekilde bölge Müslümanlarının ibadet şekilleri, evlilik geleneği gibi çok yönlü olarak bölge halkının inançlarıyla paralel devam ettirdiği günlük yaşamları gözler önüne serilir.

Bestujev-Marlinskiy’in Müslüman Tatarları eserinde adeta içlerinden biri anlatıyormuşçasına kaleme almasının en önemli nedeni uzun yıllar içlerinde yaşayıp, dillerini ve inançlarını öğrenmesidir. Ancak her ne kadar yazar onlardan biri gibi olduğunu düşünse de eserin içerisinde hem bir Rus hem de Hristiyan olarak karşılaştırma yaptığı da görülmektedir. Örneğin İslam inancına sempatisi olmasına rağmen eserde eski bir kilisenin camiye dönüştürülmesi veya Müslüman erkeklerin çoklu evlilik izninin olmasını da kendi inançlarıyla kıyaslamaktadır. O nedenle hem inanç hem de kimlik olarak farklı oluşunun bakış açısına yansıdığı da yadsınmamalıdır. Ancak bu durum bir dezavantaj olmanın ötesine yazarın eserde İslam inancı hakkındaki bilgisi sayesinde değişmektedir. Bestujev- Marlinskiy öyküsünde Hz. Muhammed’in hadislerinden, Kuran-ı Kerim’den örnekler vererek konuya olan hakimiyetini ortaya koyar. Öykünün yayımlanır yayımlanmaz büyük bir övgü alması, azımsanmayacak kadar çok sayıda okura ulaşması ve ülkede yeni bir akımın doğmasına neden olması da tesadüfi değildir

Bestujev-Marlinskiy’in bu eserinde Tatar Müslümanlarının günlük yaşamlarını inançlarının ne denli etkilediği gözler önüne serilmiş olsa da arka planda sadece günlük yaşama etkisini değil kişilerin karakteri üzerindeki etkisi de dile getirilir. Ancak yazarın bu tavrı ilginç bir şekilde İslam inancının güzel yönlerinin insanlar tarafından bertaraf edilerek, kendi çıkarları üzerine uygulandığına dair eleştirisidir. Aynı eleştiriyi Hristiyanlık inancına bağlı insanlar içinde yaparak ortaya genel bir yargı çıkartır: İnsanların Tanrı’nın emirlerini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmesi, başka insanlar üzerinde güç olarak kullanması ve en çok da oldukları gibi görünmemeleri inançlarıyla değil kişilikleriyle alakalıdır.

Bestujev- Marlinskiy’in yukarıda yapmış olduğumuz incelemesi özünde şu şekilde özetlenebilir. Hem kendi inancı hem de Dağıstan bölgesinde yaşanan Tatar Müslümanlarının inançları için savunduğu temel ide insanoğlunun çıkarları doğrultusunda kutsal değerlerini bile göz ardı edip, çıkarları doğrultusunda şekillendirebildikleridir.

KAYNAKLAR

- Bestujev- Marlinskiy, A. A. (1995). *Kavkazskiye povesti*. Nauka.
- Dudaryev, S. L., vd. (2012). Vklad Dekabristov v formirovaniye tolerantnogo otnoşeniya rossiyskogo obşçestvo k narodam Severnogo Kavkaza. *Ob odnom ‘Yazıçeskom’ obryade u Muslumankogo naseleniya Derbenta, o pisannom A. A. Bestujevim*. (56-64) içinde. Grafa.
- Duranlı, M. (2022). Rus yazar Aleksandr Aleksandroviç Bestujev- Marlinskiy’in hayatında ve sanatında Yakutistan/ Yakutlar. *Folklor Akademi Dergisi*, 15 (1), 29 – 40.
- Fyodorov, V. A. (1988). *Dekabristı v vospominaniyah sovremennikov*. İzdatelstvo Moskovskogo universiteta.

- Hamzotovna, M. E. (2018). *Jenşçini severnogo Kavkaza v izobrajenii russkih pisateley XIX veka* [Dissertatsiya]. Moskovskiy gosudarstvenniy universitet.
- İbragimova, R. (2012) Otrajeniye semeynogo bita narodov Kavkaza v russkoy literatüre XIX veka. *Arheologiya i Etnografiya*, 4 (1), 261-266.
- Kanunova, F. Z. (2007). XIX v. Yevroaziatskiy mejkulturniy dialog 'Svoye' i 'Çujoye' v natsionalnom samocoznaniy kultury. *Russko- Aziatskiy kulturniy dialog v tvorçestve A. A. Bestujeva- Marlinskogo 30-x gg.* (49-54) içinde. İzdatelstvo Tomskogo universiteta.
- Kapadze L. (2015). A. A. *Bestujev- Marlinski'nin öykü sanatı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Kulyeşov, V. İ. (1981). Aleksandr Bestujev- Marlinskiy. http://az.lib.ru/b/bestuzhewmarlins_a_a/text_1981_kuleshov.shtml adresinden 21 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.
- Napso, M. D. (1983). İstoki drujestvennih cvyazey russkogo i severokavkazskih narodov. *Sovremenniy bit i kultura narodov Karaçayevoy – Çerkesii* (15-34) içinde. KPSS.
- Topçu, M. (2016). *19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Kafkasya İmgesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 05 Temmuz 2023 tarihinde alınmıştır.

Extended Abstract

Alexander Alexandrovich Bestuzhev-Marlinskiy (1797-1837) is a significant figure in both the Decembrist uprising, a pivotal event in Russian history, and Russian literature. Following the failed uprising, he was exiled to the Caucasus, where he continued his literary pursuits under the pseudonym Marlinskiy. This pseudonym eventually became a permanent part of his name. Coming from an aristocratic family with liberal ideas and a passion for literature, Bestuzhev-Marlinskiy grew up advocating for both art and the rights of individuals to live freely and equally. Alongside his brothers, he participated in the Decembrist uprising, which sought to defend the rights of the oppressed. However, only he and his elder brother faced exile as punishment, a consequence of his close association with Ryleyev, the uprising's leader. Bestuzhev-Marlinskiy's exile to the Caucasus marked a turning point in his creative output. His interaction with the Tatar Muslims in the region sparked a deep curiosity and sympathy, leading him to immerse himself in their culture. He adopted their traditional attire, learned their language, and integrated with them, which is reflected in his collection of thirty stories, "Caucasian Stories." Among these, "Ammalet Bek" (1832) and "Molla Nur" (1836) were particularly popular in Russia during the 1830s and 1840s. These stories are notable for their original and colorful characters, earning Bestuzhev-Marlinskiy the moniker "the Russian Walter Scott." His works opened a new window to Russian literature, fostering a sympathetic view of the Caucasus that inspired many Russian writers and led to increased travel to the region. Despite his exile, Bestuzhev-Marlinskiy found happiness among the people of the Caucasus, who provided solace in his otherwise quiet life. "Molla Nur," a long story within his collection, exemplifies his deep integration with and appreciation for the people he lived among. It offers a clear depiction of the religious beliefs of Tatar Muslims, presenting their faith, customs, and traditions through the eyes of an outsider who had become one of them. Although Bestuzhev-Marlinskiy belonged to a different religion, his respectful and detailed references to the Quran and the hadiths of Prophet Muhammad are noteworthy. The story features two classes of characters: those who are proud and respected for their beliefs, represented by Mir Hacı Fethali İsmailoğlu and Molla Sadek, and the protagonist, Iskender Bey, who leads a modest and unpretentious life. Mir Hacı Fethali, a descendant of Prophet Muhammad, and Molla Sadek, from a noble lineage, are depicted as hypocritical and arrogant, in contrast to the virtuous Iskender Bey. The story begins with a prolonged drought, leading the townspeople to seek a true believer to pray for rain. They choose Iskender Bey over the more prominent figures, Mir Hacı Fethali and Molla Sadek, highlighting his genuine faith. Iskender Bey's acceptance of the task is motivated by his love for Hacı Fethali's niece, Kiçkene. Throughout the story, Bestuzhev-Marlinskiy provides detailed insights into the worship practices, home life, and customs of Muslims, which are elaborated upon in the study. Another notable character is Molla Nur, the bandit after whom the story is named. Unlike the hypocritical town Muslims, Molla Nur is portrayed as an honest and fair Caucasian Robin Hood who helps the needy by taking from the untrustworthy rich. Despite debates

about his historical existence, Bestuzhev-Marlinskiy asserts Molla Nur's reality in both his notes and the story's title. Bestuzhev-Marlinskiy's "Molla Nur" is a valuable work that offers a unique perspective on the religious life of Tatar Muslims through the eyes of a Russian. This study focuses on the portrayal of Tatar Muslims and their faith in "Molla Nur," revealing the author's deep respect and nuanced understanding of the culture he lived among.